

VARGA VIKTOR

Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről¹

A klasszika-filológusok nyelvészethez való viszonyulása ellentmondásos. Nem ritka az a felfogás, hogy a nyelv csak szabályok és ragozási táblázatok rendszere, hogy megértsük a szöveget. Ugyanakkor a nyelvészet (főként a szemantika és a pragmatika) a filológia számára mást is felkínál: olyan általános jellegű jelenségeket, amelyeket sok nyelvre kiterjedőnek tekinthetünk, így a latinban is meg lehet vizsgálni. Ezek a jelenségek a szövegek értelmének bizonyos aspektusaira vonatkozóan nagy segítséget nyújthatnak. Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy egy szemantikai fogalmat, a faktivitást felhasználva megvilágítsa Cicero Catilina elleni első beszédének eredeti latin változatán, valamint magyar és angol fordításain keresztül, hogy egy-egy ilyen típusú elemzés nagyban hozzásegíthet egy szöveghez közelebbi interpretációhoz.

INDEX NOMINUM: Catilina; Cicero

INDEX RERUM: *accusativus cum infinitivo*; befolyásolás; faktív igék; preszuppozíció; ténszerűség; véleményesség; *verba sentiendi*

Bevezetés

Cicero Catilina elleni beszédeit sokan és több szempontból elemezték. Ezek egyike a történeti aspektus, hiszen Sallustius mellett ezek a művek a Catilina-féle összeesküvés fő forrásai. Szónoki beszédekről lévén azonban szó, objektív forrásnak semmiképp sem tekinthetők, mivel az ókori (és a modern) retorikában a tényeket felhasználják, de nem listászerűen felsorolva adják elő őket: érzelmekkel töltik fel, előfordul, hogy elhallgatnak bizonyos információkat, a csúsztatások sem ritkák. A retorikai szemlélet a beszédnek erre a részére összpontosít, az érvelés mellett a meggyőző hatás forrásait, eszközeit és módjait kutatja és használja, köztük természetesen a nyelvet is. Ennek vizsgálatára viszont egyértelmű, hogy más tudományokat (logika, stilisztika) is be kell vonnia. A retorikához hasonlóan jelen tanulmány is a beszédre koncentrál, viszont nem túl szokványosan az általános nyelvészet felől közelíti meg.

A nyelvészeti szemlélet azonban közismerten több problémát is felvet, melyek nagyrészt a beszéd és köztünk lévő időbeli eltolódással kapcsolatosak.

---

¹ Ez az írás a szerző CHSEC VIII. országos konferencián elhangzott előadásának és alapszakos szakdolgozatának átszerkesztett változata. Köszönöm Nagyillés Jánosnak és Czerovszki Mariannak az értékes tanácsokat, Németh T. Enikőnek a szakirodalmi segítséget, Simkó Katalinnak az együtt átbeszélt problémákat.

Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről

Elsőként, nincs latin anyanyelvi beszélő, aki közvetlen nyelvi adatokkal szolgálhatna, ez a szinkrón² nyelvészet szempontjából jelentős hiányosság. A megoldás két úton lehetséges, az egyik ezek közül az introspekción, azaz a nyelvi adatok kitalálása. Gondot jelent azonban, hogy ez könnyen vakmerő spekulációba csaphat át, főként esetünkben, azaz egy anyanyelvként nem létező nyelvnél. A másik, jobban járható út a korpusznyelvészet, vagyis a már meglévő szövegekben való előfordulások keresése. Nem várható el, hogy így teljes lesz a kép a vizsgált jelenségről, de a levont következtetések kiindulási alapja biztosnak mondható. Jelen írásomban a latinra vonatkozóan a második utat fogom választani, a magyar és angol példák saját, illetve a szakirodalmak szerzői által szerkesztett (s általam lefordított) mondatok lesznek.

További akadály, hogy nem tudunk sokat az előadás pontos fizikai és mentális kontextusáról, azaz a beszéd történeti háttéréről, illetve (többek között) Cicero szándékairól.³ Ez nem tartozik jelen vizsgálati szempontjaim közé, azonban nem lehet teljesen elhanyagolni, hiszen kontextus nélkül egy beszéd sem hangozhat el, egyetlen konkrét szöveg pontos értelmét sem lehet felfedni. Minthogy azonban a probléma elsősorban szemantikai jellegű, egy ilyen típusú, történeti kontextussal csak érintőlegesen foglalkozó kísérlet kiindulásképp célravezető lehet. Nem foglalkozom részletesebben a szöveghagyományozódásból eredő problémákkal sem, korpuszunk – retorikai mintapélda lévén – vélhetőleg jó minőségű.

Szólnunk kell a nyelvészeti módszer hasznáról, bár az ilyen típusú vizsgálatok egy filológus számára túlzottan aprólékosnak és feleslegesnek tűnhetnek. Ugyanakkor az általános és elméleti nyelvészettel foglalkozó tudósok sem mindig törődnek azzal, hogy egy-egy jelenséget érdemes valamilyen konkrét nyelvben is megvizsgálni, egy-egy elméleti rendszer alkalmazásának gyakorlati hasznát is felmérni, például a szövegértelmezésben. Mégis, véleményem szerint, és ebben Bell⁴ is megerősít, két azonos tárgyú (de más szemszögű) tudományterület mindig tud valamit egymás számára nyújtani, ha megfelelő alapossággal vetik össze fogalmaikat és gondolkodásmódjukat. Azaz sokszor fontos részletek múlhatnak egy-egy kisebb szövegrészlet szemantikai-pragmatikai jellegű újraértelmezésén, megfelelően bevonva a mondattant és az alaktant is. E helyt még nem tűztem ki célul, hogy pontos módszertani rendszert állítsak fel, vagy teljes nyelvészeti elemzést végezzek. Nyelvészetileg következtetlenségnek tűnő állítások, nem pontosan megfogalmazott definíciók még kidolgozásra várnak, a kutatás későbbi lehetséges irányait mutatják.

Faktivitás

Nyelvészettel, szemantikával foglalkozó szakkönyvekben és tanulmányokban gyakran előkerülnek a faktív igék a preszuppozíciók, azaz előfeltevések egy aleseteként. Jellemzően ilyenek a 'tud', 'lát', 'örül' jelentésű igék és predikatív kifejezések, ha mellékmondati

² A szinkrón nyelvészet a nyelv egy időpillanatában való vizsgálatára koncentrál (szemben a diakrón nyelvészettel).

³ Vö. BATSTONE 1994: 211–212.

⁴ Vö. BELL 1991: xv–xx.

vonzatuk van, azaz „tudja, hogy...”, „látja, hogy...”, „örül, hogy...”. Szigorú meghatározás helyett magyar példákat vizsgáljunk meg, anyanyelvünkön vélhetőleg jobban megértjük a jelenség működését.

1. Péter tudta, hogy Hugó megérkezett.
2. Péter nem tudta, hogy Hugó megérkezett.
3. Péter látta, hogy Hugó megérkezett.
4. Péter nem látta, hogy Hugó megérkezett.
5. Láttad, hogy Hugó megérkezett?
6. Tudd (meg), hogy Hugó megérkezett!

Ha a logika tudományának szemszögéből nézzük a mondatokat és ezeknek különböző változatait, arra figyelhetünk fel, hogy egy ilyen típusú állítmányt tartalmazó főmondat akármilyen formájú is (állító vagy tagadó, illetve mód szerint kijelentő, kérdő, felszólító), a mellékmondat által kifejezett állítás fennáll. Akár azt állítjuk, hogy „Péter tudta, hogy Hugó megérkezett”, akár, hogy „Péter nem tudta, hogy Hugó megérkezett”, a két mondat megegyezik abban, hogy a „Hugó megérkezett” előfeltevés fellép, azaz Hugónak meg kellett érkeznie. Ha megpróbálunk elképzelni egy olyan helyzetet, hogy Hugó valójában nem érkezett meg, nem tudunk mit kezdeni azzal, hogy Péter ennek ellenkezőjét tudta biztosan. A logikával foglalkozók és a nyelvészek szerint ilyen esetben a mondat nem hamis, hanem meghatározhatatlan az igazságértéke. Itt lehet megragadni a preszuppozíciót: valami, jelen esetben a mellékmondat (pontosabban annak igazsága) előfeltételezett, azaz nem lehet hamis, máskülönben értelmezhetetlen a mondat. Ilyen előfeltevést vezetnek be a hasonlító szerkezetek⁵ és határozott leírások⁶ (birtokos és határozott névelős kifejezések) is.⁷

Ha elfogadjuk azt, amit Kiefer (1983) is állít, ezek az előfeltevések univerzálisak. Azaz, a faktív igékre visszatérve, minden egyes nyelvre igaz, hogy ha van egy 'tud', vagy 'tudatában van' jelentésű predikatív kifejezés, akkor az utána lévő mondat igaz lesz. Azt azonban nem lehet kijelenteni, hogy ez mindig, minden nyelvben ugyanolyan formában jelenik meg, és emiatt van értelme vizsgálni külön a latinban is ezt a jelenséget.⁸

Faktív igék a latinban

A latin nyelvtani hagyomány jó alapot biztosít a kutatás megkezdéséhez, ugyanis megkülönböztet bizonyos igeosztályokat a jelentés és az igétől függő mondatnani szerkezet alapján. A teljesség igénye nélkül, *infinitivousszal*, azaz főnévi igenévvel állnak a *verba sentiendi* (érzés, érzékelés), *verba dicendi* (mondás) és *affectuum* (érzelmi viszonyulás),

⁵ „Tomnak nagyobb bélyeggyűjteménye van, mint nekem.” Előfeltevés: „Van bélyeggyűjteményem” (egzisztencia). L. COLLINGE 1990.

⁶ „Franciaország jelenlegi királya kopasz.” Előfeltevés: „Franciaországnak jelenleg van királya” (egzisztencia), ill. „Franciaországnak egy királya van” (unicitás). L. COLLINGE 1990.

⁷ Teljesebb listát l. LEVINSONNÁL (1983), ill. KIEFERNÉL (1983).

⁸ Ennél valójában jóval árnyaltabb a kép, ugyanis ezek az előfeltevések bizonyos kontextusban érvényüket veszítik, így a tagadott forma: „Franciaországnak királya nem kopasz, hiszen Franciaországnak nincs is királya.”

Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről

célzatos mellékmondatnál a *verba timendi* (félelem) és *impediendi* (akadályozás), tipikusan függő kérdéssel a *verba interrogandi* (kérdés). Ugyanakkor ez nem ennyire egyszerű, hiszen mondatot jelentő igék is előfordulhatnak függő kérdéssel, mint ahogy bizonyos esetekben a *verba sentiendi* is. Többek között ezekbe a különbségekbe kapaszkodhatunk, mikor a faktivitást vizsgáljuk, azonban vizsgálódásaim egyelőre csak a *verba sentiendi*-re, vagyis az érzékelést, tudást és véleményt kifejező igékre terjednek ki. Az 'örül', 'bán' jelentésű igéket a *verba affectuum* csoportjába sorolták, ezekkel egyelőre nem foglalkozom,⁹ a többi osztályt pedig egyértelműen ki lehet zárni a faktív igék kategóriájából.¹⁰

Azonban még ilyen módon leszűkítve, a *verba sentiendi*-in belül is el kell különítenünk *ad hoc* alosztályokat. Vannak kifejezetten érzékelést és észlelést jelentő igék, ilyen a *video* 'látok', *audio* 'hallok' *cognosco* 'felismerem'; vannak az előbbiek utáni állapotot, vagyis tudást kifejezők, például *scio* 'tudok'; illetve vannak az egyéni véleményt jelentők, így a *puto*, *arbitror*, 'gondolok', 'vélekedek'. Könnyedén belátható, hogy a mi szemszögünkből az utolsó csoport eltér az előzőektől:

- *Video/Scio patrem venire*. 'Látom/Tudom, hogy az apa jön.'
- *Puto patrem venire*. '(Azt) gondolom, hogy az apa jön.'

Ha csak gondolja vagy hiszi az illető, nem feltétlenül van vagy volt az úgy a fizikai világban. Azonban, mint példáimból kitűnik, mind a három állhat *accusativus cum infinitivó*val, kimondhatjuk tehát, az *infinitivus*os szerkezet nem határozza meg, hogy a mellékmondat tényszerű-e vagy pedig véleményes. Fontos, hogy ezekben az esetekben az ige szótári jelentése sokat segít, fordítás közben tehát nagy problémával nem szembesülünk.

Más jeleket is kell tehát követnünk. A következő példákat a címnek megfelelően Cicero beszédeiből (Cic. *Catil.* 1-4) válogattam, módszerem pedig egyelőre az, hogy összehasonlítom a különböző fordításokat. Mint már említettem, csupán rámutatok bizonyos lehetséges elemzésekre, így saját értelmezést nem hozok.¹¹

- *constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides?* (Cic. *Catil.* 1,1)
- bilincsekbe verve valamennyiünk tudatában összeesküvésed, nem látod? (BORZSÁK 1974)
- Do you not see that your conspiracy is already arrested and rendered powerless by the knowledge which every one here possesses of it? (YONGE 1856)
- Do you not see that your conspiracy has been arrested and trapped, now that all these people know about it? (BERRY 2006)

⁹ Ezzel kapcsolatban l. CUZZOLIN 1994.

¹⁰ Más előfeltevés természetesen életbe léphet, így pl. a *verba impediendi* esetében a próbálkozás.

¹¹ A mondatok sorrendje a következő: első az eredeti latin szöveg, második a Európa Kiadó-féle magyar (BORZSÁK 1976 vagy HAVAS 1976), a harmadik és a negyedik két angol (YONGE 1896 és BERRY 2006) fordítás, amennyiben mindegyik hozta az adott szöveghelyet.

Ebben a mondatrészletben a *non vides* mindegyik változatban megjelenik mint faktív „nem látod”, illetve „do you not see”, a mellékmondat pedig, mint azt várhattuk is a három nyelv más-más mondattanának ismeretében, változatos formájú: a latinban *accusativus cum infinitivó*ként jelenik meg, a magyarban és az angolban alárendelő mellékmondat („hogy”, illetve „that” kötőszóval). A tény bizonyosságát azonban egyik sem vonja kétségbe: „Nem látod, hogy már mindenki tud róla?”¹². Kijelenthetjük ez alapján, Cicero mintegy azt állítja, hogy az összeesküvés lelepleződött, bár ezt itt közvetlenül még nem mondta ki. A jelenség hasonló a következő esetben is:

- *luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, quae iam mecum licet recognoscas* (Cic. Catil. 1,3)
- a napnál világosabbak előttünk terveid, amelyeket most akár velem számba is vehetsz (BORZSÁK 1974)
- all your plans are clearer than the day to us; let me remind you of them. (YONGE 1856)
- Your plans are all as clear as day to me. Let me take you through them. (BERRY 2006)

A *recognosco* (itt körülbelül 'felidéz') nem szokványos *verbum sentiendi*, és jelen esetben nem is tartozik hozzá összetett mondatnyi szerkezet, vonzata a tárgyesetű *quae* (és a személyraggal jelölt *tu*). Az előfeltevést az vezeti be, hogy a „felidéz”, hasonlóan például az „emlékezik” vagy „elfelejt” igéhez, olyan dologra vonatkozik, ami létezik (azaz megtörtént), illetve amiről a mondat alanya eddig tudott is. Magyar példákkal szemléltetve:

- Hugó emlékezett, hogy Péter itt van.
- Hugó elfelejtette, hogy Péter itt van.

A latin mondatban az a valami, amit tudott és amire vissza kell emlékeznie, most egy vonatkozó névmással fejeződik ki, és a *consiliára* utal. Catilinának ezek alapján voltak tervei.¹³

A faktív igék rendszere tehát a latinban is megfigyelhető, csak hogy, mint akármilyen más rendszerben, itt is vannak kivételek. A magyarból kiindulva lehetnek olyan kis tényezők, amelyek megváltoztatják az ige (erőltetetten megállapított) eredeti szemantikai tulajdonságait. Ilyen az „úgy” is.

- Tudom, hogy Hugó itt van.
- Úgy tudom, hogy Hugó itt van.

A második mondatban eltűnik a faktivitás, és az állítmányt egy „gondol”-al lehetne helyettesíteni, vagyis véleményt fog kifejezni, nem pedig objektív valóságot.

Ha a magyarban vannak előfeltevéseket eltüntető tényezők, hasonlóképpen a latinban sem szabad elvetnünk azon elemek jelenlétét, amelyek megkülönböztetik az egy

¹² Ebben fontos szerepet játszik a befejezett melléknévi igenév, a *constrictam* is.

¹³ Ezt a *luce sunt clariora* is erősíti.

Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről

mondatjelentéshez való kétféle hozzáállást.¹⁴ Azt viszont nem tudjuk, hol és hogyan vannak jelölve, amennyiben előfordulnak. Gondolhatunk az igében (morfológiai) vagy az ige körül lévő (szintaktikai) változásokra. Előbbihez tartozhat az igemód-, igeidő- vagy *actio*-váltás, utóbbihoz pedig például az, hogy az ige előtti vagy utáni szerkezet más formájú. Nem zárhatjuk ki a kis módosítószók szerepét sem, ahogyan azt a magyarban tapasztaljuk.¹⁵

Ha a mondatban szereplő kifejezés eltér az „eredeti”, szokványos szintaktikai szerkezettől, ennek felismerése nem okoz nagyobb problémát: a következő mondatban a *video* 'lát' ige áll, viszont a *videt ne* összetételben változik a jelentése: 'figyel arra, nehogy (valami megtörténjen)'. Nincs értelme tehát faktivitásról beszélni.

- *decrevit quondam senatus uti L. Opimius consul videret ne quid res publica detrimenti caperet* (Cic. *Catil.* 1,2)
- határozatot hozott annak idején a senatus, hogy L. Opimius consul ügyeljen, semmi károsodást ne szenvedjen a köz. (BORZSÁK 1974)
- the senate once passed a decree that Lucius Opimius, the consul, should take care that the republic suffered no injury. (YONGE 1856)
- the senate once decreed that the consul Lucius Opimius should see to it that the state came to no harm. (BERRY 2006)

Visszatérve a kijelölt kutatási kérdésre, egy szövegértelmező és -fordító számára nagyobb bizonytalanságot, kihívást és ugyanakkor szabadságot jelent, ha valóban nincs, vagy jóval finomabb különbség van a véleményesség és az objektivitás formája között. Nyelvtani tanulmányaink után azt gondolhatjuk, hogy az Acl és a Ncl között egyedül a *genus* a különbség, egymásba tökéletesen átalakíthatók, csak éppen a passzív formából kimaradhat az aktív mondat alanya. Ilyen esetben ugyanúgy megmarad a faktív jelleg.

- *Video patrem venire*. Látom, hogy az apa jön.
- *Videtur pater venire*. Látszik, hogy az apa jön.

Ezzel szemben a fordítók másképp is értelmezhetik, ahogyan a következő példa mutatja:

- *nos autem fortes viri satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitamus* (Cic. *Catil.* 1,1)
- mi pedig, bátor férfiak, eléggé szolgáljuk a köz érdekét – hisszük –, ha dühödt fegyverei elől kitérünk. (BORZSÁK 1974)
- and we, gallant men that we are, think that we are doing our duty to the republic if we keep out of the way of his frenzied attacks. (YONGE 1856)
- we meanwhile, brave men that we are, think that we have done enough for our country if we merely get out of the way of his frenzy and his weapons. (BERRY 2006)

¹⁴ Ez látszik például a vonatkozó mellékmondatok *coniunctivus*os használatánál.

¹⁵ Még egy további lehetőség, hogy az ún. „szabad szórendű” nyelvek (így a magyar és a latin) esetében a szórend különleges szerepet tölt be, ennek további vizsgálata feltétlenül szükséges.

A *videmur*, amit körülbelül 'látszik, hogy mi (szolgáljuk)'-nak kellene értelmezni, mind a három fordítás „hisszük”-kel, illetve a „we think” kifejezéssel adja vissza, ami gondolatmenetünk szerint nem várt változás: „Látszik, hogy mi...” helyett „Úgy tűnik, hogy mi...”. Ha csak „úgy tűnik”, vagy „úgy látszik” van a mondatban, az elveszti a tényyszerűségét. Mintha a passzívvá való átalakítás azt eredményezné, hogy a faktivitás megszűnik, ugyanakkor vélhetőleg létezik az előbb említett, tényként kezelt megoldás is. Mi dönti el a *videtur* környezetében, hogy melyik a leginkább szöveghű értelmezés? 'Látszik, hogy az apa jön', vagy 'Úgy látszik', illetve 'Úgy tűnik, hogy az apa jön'?

Jelen vizsgálódásaim alapján még nem vonhatók le következtetések, csupán a probléma jelenlétére szerettem volna felhívni a figyelmet. De az ilyen irányú kutatások alapján, ha feltételezéseim helytállóak, egyes kétes szövegrészek értelmezése pontosítható lesz. A teljesebb elemzéshez, vagyis többek között ahhoz, hogy ellensúlyozni lehessen az anyanyelvi beszélő hiányát, több ígét kell megvizsgálni több nagyobb – lehetőleg cicerói és más kortárs – korpuszon belül, majd az eredményeket összevetni más témájú (pl. szórenddel foglalkozó) latin nyelvészeti kutatásokkal, ezen kívül természetesen más-más tudományterületben¹⁶ jártas kutatók tanulmányai is segíthetnek.

Előfeltevések és befolyásolás

De mit érünk vele? Miért fontos, hogy megkülönböztessük a *tud* ígétől az *úgy tud* kifejezést? Megfigyeléseim szerint a mai írott reklámokban előforduló eszközök és stratégiák rendre előtűnnek az antik beszédekben és retorikaelméletekben is, bár más rendszerben. Árvay disszertációja rámutat arra, hogy az előfeltevések, mint nyelvilag és logikailag helytálló, feltétlen egyetértést kikényszerítő nyelvi jelenségek,¹⁷ megjelennek a befolyásolásban és a manipulációban. Bár pontos klasszikus retorikai megfelelést nem találtam, az előfeltevések azon *enthymémákkal* hozhatók rokonságba, ahol a beszélő a következtetés egyik premisszáját, vagyis kiinduló állítását elhagyja, és a hallgató háttértudására bízza.

Ez a fajta takarékoság mindennapos jelenség, hiszen nem akarunk mindent újra és újra elmondani, nincs rá idő. Azonban ha mondunk egy mondatot, mely mintegy beágyazva tartalmaz egy eleve igaznak tartott állítást, azzal partnerünkben vagy hallgatóságunkban olyan hatást érhetünk el, hogy igaznak fogadja el azt, főként, ha eddig nem is foglalkozott a dologgal. Az előfeltevéseknek tehát nagy szerepe van a befolyásolásban, ahogyan Árvay¹⁸ is megállapította, amikor magyar és angol írott reklámokban vizsgált egyes manipulációs stratégiákat. Többek között ő is említette azt a híres kísérletet, amelyet a szociálpszichológus Loftus és Zanni végzett el 1975-ben: ez arról szólt, hogy a tesztalanyokkal megnéztetek egy filmet, amelyben frontális ütközés történt, majd két csoportra bontották őket, és két különböző kérdőívet töltettek ki velük. Az egyik a „Látott-e törött fényszórókat?”, a másik a „Látta-e a törött fényszórókat?” kérdést

¹⁶ Itt főként nyelvészeti, és annak határterületére tartozó tudományterületekre (pl. retorika, stilisztika) gondolok.

¹⁷ Vö. ÁRVAY 2007: 73.

¹⁸ Vö. ÁRVAY 2007: 13–14.

Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről

tartalmazta. Az eredmény tökéletesen mutatja az előfeltevések szerepét: azok közül, akik a második, vagyis a határozott névelős változatot kapták, alig mondták, hogy nem látták a fényszórókat, míg az elsőnél jóval kiegyensúlyozottabb volt az eredmény. A filmben nem törtek el a fényszórók, a hallgatóságra mégis hatást gyakorolt a kérdés.

A fentiekben azt próbáltam érzékeltetni, hogy a nyelvi elemzéseknek van létjogosultságuk, főként egy szónoki beszéd esetében: a retorikai szempontú olvasást, befolyásolást és manipulációt kutató vizsgálatot is segítheti eredményeivel.

IRODALOMJEGYZÉK

ÁRVAY 2007 = ÁRVAY A.: *The analysis of manipulation in Hungarian and American written advertising discourse*. Doktori disszertáció.

http://nevelstudomany.phd.elte.hu/vedesek/2008/PhD_2007_Arway_Annett.pdf.

2013. 06. 27.

BATSTONE 1994 = W. W. BATSTONE: *Cicero's construction of consular ethos in the first Catilinarian*. TAPhA 124 (1994) 211 – 266.

BELL 1991 = R. T. BELL: *Translation and Translating: Theory and Practice*. New York 1991.

BERRY 2006 = D. H. BERRY (ford.): *Cicero. Political Speeches*. Oxford 2006, 157–203.

BORZSÁK 1974 = BORZSÁK I. (ford.): *Catilina ellen. Első beszéd*. In: Marcus Tullius Cicero válogatott művei. Budapest 1974, 51–63.

Cic. *Catil.* 1. = A. CLARK (ed.): *M. Tulli Ciceronis Orationes*. Oxford 1908.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0010:text=Catil>.

2013. 06. 27.

COLLINGE 1990 = N. E. COLLINGE: *An Encyclopaedia of Language*. London and New York 1990.

CUZZOLIN 1994 = P. CUZZOLIN: *On sentential complementation after verba affectuum*. In: J. Herman (ed.): *Linguistic Studies on Latin. Selected papers from the 6th International Colloquium on Latin Linguistics (Budapest, 23–27 March 1991)*. Amsterdam 1994, 201–210.

KIEFER 1983 = F. KIEFER: *Az előfeltevések elmélete*. Budapest 1983.

LEVINSON 1983 = S. C. LEVINSON: *Pragmatics*, Cambridge 1983.

STRAWSON 1952 = P. F. STRAWSON: *Introduction to Logical Theory*, London 1952.

YONGE 1856 = C. D. YONGE (ford.): *M. Tullius Cicero. The Orations of Marcus Tullius Cicero*. London 1856. <http://archive.org/details/orationsofmarcus01ciceuoft>. 2013. 06. 25.

Thoughts on the factivity and Cicero

Classical philology has a controversial relation with linguistics. Among philologists, it is not unheard to think of language as a mere system of rules and inflection charts needed to understand the text. On the other hand, linguistics (especially semantics and pragmatics)

can offer a different point of view to classical philology: solutions to general problems that are present in most languages and therefore they could be analysed in Latin as well. These could provide further insight to the interpretation of these texts. This paper attempts to show how the understanding of the factivity as one of the phenomenons of semantics can facilitate an interpretation closer to the text, through analysing Cicero's speeches against Catiline in the original Latin version and English and Hungarian translations.